

MUSEUMS AVISEN

Nr. 61
Forår 2016
36. årgang

MUSEUMSFORENINGEN SØNDERSKOV

Indhold

- Sønderskovs samlinger
- Lokemasken
- 1000 års bebyggelse
- Vild mad

Museet på Sønderskov

Sønderskovgårdvej 2 - 6650 Brørup - Tlf. 75 38 38 66 - Fax 75 38 38 65
e-mail: post@sonderskov.dk - www.sonderskov.dk

Museets åbningstider:

Tirsdag - søndag kl. 11-16.
Mandag lukket.
Kontoret er åbent hverdage 9-16.

Efter forudgående aftale med museet er der også adgang for skoleklasser udenfor normal åbningstid.

Der er endvidere mulighed for at aftale gruppebesøg med introduktion og/eller omvisning, også udenfor normal åbningstid.

Museets faste medarbejdere:

Fagligt personale:

Museumsleder Bo Ejstrud
Museumsinspektør Scott Dollar
Museumsinspektør Lars Grundvad
Museumsinspektør Linda Klitmøller
Museumsinspektør Janne Krøtel
Museumsinspektør Martin Egelund Poulsen
Museumsinspektør Nick Schaadt

Teknisk-administrativt personale:

Rengøringsassistent Lis Johansen
Museumsassistent Joan Lindberg
Pedel Flemming Schmidt
Museumsassistent Merete Wehlast

Natur- og kulturskolen:

Naturvejleder Sam Bøgesgaard Sørensen

Museumsforeningen Sønderskov blev stiftet den 6. februar 1979 med det formål at oprette og drive et kulturhistorisk egnsmuseum. Museet blev statsanerkendt i 1990. Museet og Museumsforeningen har samme bestyrelse.

Formand: Inger Bråsch Gram, Villumsvej 4, 6683 Føvling, tlf.75 39 82 59.

Medlemmer af forretningsudvalget: Bodil Baagø, Maltbæk; Eva Bræmer-Jensen, Sdr. Stenderup.

Øvrige medlemmer: Ann Møller Gram, Rødding, Gunnar Krog, Brørup, Niels Rasmussen, Brørup og Lennart Madsen, Haderslev.

Udpeget af Vejen Kommune: Henny Schøler, Rødding og Anni Grimm, Brørup

Kontingent: 125,- kr. for enkeltmedlemmer og 175,- kr. for par.

Kontingentet omfatter partoutkort for årets besøg, ligesom foreningens medlemmer modtager Museumsavisen og meddelelser om aktiviteter.

Redaktion: Bo Ejstrud

Sønderskovs samlinger

Hvert år i januar gennemfører Slots- og Kulturstyrelsen en gennemgang af museernes indberetninger til den hjemmeside og database, som hedder Museernes Samlinger. Som resultat af opgørelsen fik museet et brev fra Styrelsen, som bemærkede, at der nu manglede så lidt, at de betragtede vores samling som fuldt registreret.

Det var en god melding at få. Samlingen er faktisk ikke fuldt registreret endnu. Men vi har gjort en stor indsats for at komme hertil, og der ligger nu mere end 25.000 genstande i databasen. Det er omtrent en tredobling på 1½ år. Linda Klitmøller skrev om databasen i Museumsavisen nr. 60, og beskrev, hvordan vi arbejder målrettet på at få registreret Sønderskovs samlinger. I 2015 valgte museets bestyrelse at give arbejdet ekstra kræfter ved at bevilge et halvt års ansættelse af en registrator, som kunne hjælpe arbejdet med nyere tids genstande fremad. Arkæologerne har også gjort en meget stor indsats for at få alt med. Det er ubetinget godt for museet, at vi får orden i vores hus, og at det bliver anerkendt blandt vore kolleger i museumsverdenen.

Det er også i den grad blevet bemærket blandt museumsfolk, at inspektørerne på Sønderskov i 2015 fik udgivet i alt 22 faglige artikler, med fremlæggelser og analyser af den spændende historie, som har udspillet sig i Vejen Kommune. Her har vi gjort en ekstra indsats, og det har haft en effekt, i forhold til at området bliver bemærket i vide kredse.

Fundene fra Vejen Kommune er også blevet bemærket i forbindelse med de dygtige

detektorførere, som vi har et godt samarbejde med. Vi sender danefæ videre til Nationalmuseet, men flere af 'vore' fund har nået at få landsdækkende opmærksomhed. Det er netop et af disse fund, som Lars Grundvad skriver om i hans fortsættelse af serien om danefæ i Vejen Kommune. Sølvmasken fra Ø. Lindet er et spændende fund.

Én ting er imidlertid, at vi færdiggør arbejdet med at registrere den samling, som vi allerede har. Vi skal også tænke på, hvad det er vi skal indsamle i fremtiden. Her er det vigtigt, at vi får et bredt overblik over historien i vores område, og dermed få overvejet hvordan vores samlinger dækker denne historie. Som et sideprodukt af dette arbejde med at skabe overblik, fortæller vi også i dette nummer om landsbyerne i Vejen Kommune, og hvordan en meget stor del af dem har en 1000 årig historie bag sig, og en del af dem er endnu ældre.

Museets samlinger optager os dermed meget for tiden. Men der er også andre måde at samle på. I den sidste artikel i denne avis fortæller Sam Sørensen om det store projekt Vild Mad, hvor dygtige kokke og naturvejledere arbejder sammen for at vise os andre, hvordan man kan samle mad i naturen. Det projekt glæder vi os til.

Vi har givet Museumsavisen en grafisk opdatering fra denne udgave, som er nr. 61 i rækken. Indpakningen er dermed opdateret. Indholdet er stadig udpluk af de mange gode historier, som vi har på hjerte her på Sønderskov.

Museumsleder Bo Ejstrud

Spør efter Nordens Lokekult ?

Del fire i Museets danefæserie omhandler et fund, som reelt ikke er erklæret for danefæ endnu. Men trods dette fortjener fundet at blive præsenteret, for der er ingen tvivl om, at masken vil blive regnet for et af de mest fornemme fund, der er fundet i Vejen kommune i mange årtier. Genstanden hører i den slags kategori, som dels tager sig særdeles pænt ud æstetisk og dels bidrager med ny viden via de historier og fortællinger, som kan drages fra og knyttes til den.

Afsøgning med metaldetektor er de seneste år blevet en folkesport i Danmark og på en lun solrig dag kan man dårligt bevæge sig forbi en højtliggende nyhøstet mark, uden at spotte en entusiastisk amatørarkæolog, som ihærdigt afsøger marken for metaller. På nærmest ugentlig basis, beretter medierne om nyfundne skattefund fra den danske muld, og dette er ikke en situation, der begrædes af landets arkæologer. Tværtimod. For med de øgede fundmængder øges også antallet af hidtil ukendte typer genstande, som fortæller nyt om emner, der tidligere var dårligt belyste.

I april detektorafsøgte Bent Hansen en ny mark, som lå nedenfor et markant fald i landskabet på et fladt engdrag som strakte sig ned mod et åløb. Umiddelbart var der intet, der indikerede, at denne mark skulle byde på opsigtsvækkende fund. Men ikke desto mindre fremkom der hurtigt genstande, som tydeligt var danefæ – deriblandt en kvart dirhem fra vikingetidens mellemøsten, vægtlodder og dele af en skålvægt, som bredt daterede pladsen til vikingetid. Det mest bemærkelsesværdige fund var imidlertid et maskeformet hængesmykke, som tilsyneladende kan

knyttes til de nedskrevne fortællinger omhandlende Asatroen (figur 1). Ansigtmasken og fortællingen bag dets design er genstand for nærværende artikel. Smykket fremstiller mest sandsynligt halvguden Loke, Odins blodbroder.

Ansigtmasken fra Øster Lindet er lavet i massivt sølv og ses forfra. Øjnene er cirkelrunde og popper nærmest ud fra hulerne, mens de flankerer en ligeså fremstående, cirkelrund tud. Under næsen snor et overskæg sig helt ud over kinderne, mens der over næsen indledes en dekoration, der i form af et todelt slyngværk måske har skullet illustrere en slags hovedbeklædning eller hår, som dog øverst er afknækket. Ørerne stritter ud fra hovedet skråt over øjnene, mens hagen er delvist slidt bort – eller måske er præget af en støbefejl. Det mest afslørende træk ikonografisk er imidlertid figurens mund og særligt de tre streger, der er placeret lodret hen over læberne, for disse synes at kunne illustrere en sammensyet mund. Og netop stingene svarer til de kendte nedskrevne fortællinger om Lokes gerninger, hvorved vi nærmer os kendskab til hvilken gud, der er tale om.

Aserne og hele asatroens forestillingsverden er relativt velkendt fra de skriftlige kilder. Dog skal der tages forbehold for, at historierne er nedskrevet i den tidlige middelalder og ikke i vikingetiden, hvilket betyder, at detaljer kan være ændret bevidst og ubevidst gennem tiden. Blandt de mest fremtrædende guder i kilderne er halvguden Loke. Han beskrives på både godt og ondt, men hans hang til ugerninger er oftest kilden til fortællingerne. Loke forårsagede aserne konstante kvaler –

*Figur 1. Lokemasken fra Øster Lindet. Bemærk de tre lodrette syninger, som ligger hen over mundpartiet.
Foto: Brian Christensen for Museet på Sønderskov.*

således også i fortællingen Skjaldskabslæren, som kan læses i Snorre Sturlasons Yngre Edda. Fortællingen indledes da Loke havde forårsaget, at Thors Kone Sif mistede hele sin hårpragt. En niddingsdåd der gjorde Thor så vred, at Loke måtte love Sif en ny hårpragt af guld, der kunne vokse på hendes hoved. Håret skulle to dværge, Ivaldisønnerne, smede. Foruden guldhåret lavede de to brødre også Balders

skib, Skidbladnir, og Odins spyd, Gungner. Af uransagelige grunde lavede Loke et vædemål med to andre dværge, Brok og Sindre, om hvorvidt de kunne smede tre sager, der var bedre og mere værd for Guderne. Tabte Loke, skulle han miste hovedet til Brok og Sindre. Dommerne i denne konkurrence blev Odin, Thor og Frej. Brok og Sindre lavede først en gylden galt til Frej, derpå en guldring,

Draupnir, til Odin og endelig Thors hammer, Mjølner. De tre dommere vurderede, at Brok og Sindres sager gavnede aserne mest, og derfor skulle Loke jo afstå sit hoved til de to brødre – men Loke var som altid en ordkløver, og sagde, at hans hoved måtte de tage, men de måtte ikke røre hans hals, for den tilhørte endnu ham. Brødrene indså at uden halsen, kunne de ikke tage hovedet. I ren afmagt syede de Lokes mund sammen, så han ikke længere kunne snyde og skade med sine ord.

Interessant for denne kobling til smedningens verden viser en gennemgang af vikingetidens genstande, at Loke formenligt er afbilledet på mindst en genstand, der kan relateres direkte til smedning. Lokes ansigt kan ses på Snaptun-stenen, som er fundet ved Horsens Fjord (figur 2). Der er tale om en avlsten, som holdt blæsebælgen ved smedning. Ansigtet, der ses derpå, er alment kendt som visende Loke netop pga. af den sammensyede mund. Det

bemærkelsesværdige ved Snaptun-stenen og masken fra Øster Lindet er, at de viser meget ens stiltræk. Således ses skægget, øjnene, næsen og ørerne at være vist på samme vis, men interessant for sammenligningen er særligt den sammensyede mund.

Maskeformede hængesmykker lignende Øster Lindet smykket kendes bedst fra Gnezdovo i det nuværende Rusland, mens en række danske og svenske fund viser enkelte stilmæssige ligheder med masken fra Øster Lindet. Blandt de skandinaviske fund bør især fremhæves en svensk gravfunden maske fra Härads-Kumla i Södermanland (figur 3), som også synes at vise lodrette streger over læberne. Ingen af de øvrige fund er dog helt lig dette sydjyske eksemplar, som især skiller dig ud ved den detaljerigdom, der udfylder alle tomme flader på ansigtet. En tidlig Horror Vacui om man vil.

Figur 2. Snaptunstenen fra Horsens Fjordområdet, som viser nærmest identiske ikonografiske træk. Foto: Nationalmuseet.

Figur 3. Masken fra Härads-Kumla, som vel er det smykke, der bedst ligner fundet fra Øster Lindet. Ukendt fotograf.

Fælles for stort set alle disse maskevarianter er, at de hidtil har været regnet for tilegnet Odinkulten – dette på trods af at de ofte hverken fremstilles blændede på det ene øje eller værende i selskab med ravnene Hugin og Munin eller ulvene Gere og Freke. Spørgsmålet er så om nogle af maskerne i virkeligheden ikke viser Odin, men i stedet andre guder. For det er trods alt sikkert, at enkelte af maskerne er enøjede, mens andre tydeligt viser Odins andre kendinge. Bedst kendt af de danske fund er odinfiguren fra Ribe.

Museumsinspektør Lars Grundvad

Litteratur

Anne Pedersen 2013:

Magt og aristokrati. Gareth Williams et al. (red.) *Viking*. København, s.123-161.

Montelius, Oscar 1906:

Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. Leipzig, s. 309.

Grinder-Hansen, Poul et al. 2013:

Skatten fra Østermarie. *Nationalmuseets arbejdsmark* 2013. København.

Museets arkæologer bruger helt andet udstyr, og finder meget sjældent genstande som masken fra Øster Lindet. Vi er glade for det gode samarbejde med detektorførerne. Foto: Museet på Sønderskov

Tusind års bebyggelse i Vejen Kommune

Med stedsnavnenes hjælp kan man beskrive bebyggelsens udvikling i landskabet. Landsbyerne har bestemte navne, som giver os mulighed for at datere dem, og dermed få et overblik over deres udvikling.

Landsbyerne har det svært. Overalt i landet er der landsbyer med faldende indbyggertal, mistede funktioner, tomme huse og forfald. Der er mange faktorer på spil i denne udvikling, men i bund og grund har det meget at gøre med billisme. Vi kan køre - langt - på arbejde, for at handle eller for at få en uddannelse. Landbrugets produkter kan flyttes langt for at blive bearbejdet til smør, bacon og brød, og med landbrugets mekanisering er behovet for lokal arbejdskraft reduceret til et minimum. Vores infrastruktur er i høj grad bygget op omkring en let afvikling af trafikken. Men det er samtidig let at vise, at selvom omfartsvejene omkring landsbyerne øger trafiksikkerheden, så betyder de også, at købmanden og bageren lukker. Med en centralisering af offentlige servicefunktioner reduceres småbyernes betydning yderligere, og de bliver steder, hvor man kan bo billigt, men hvor der ikke rigtigt er nogen grund til at bosætte sig. Selvom det er en grov overforenkling kunne man godt sige, at landsbyernes afvikling har at gøre med forholdet mellem prisen på arbejdskraft og prisen på benzin i nutidens Danmark.

Denne udvikling har vi ingen generel mening om på museet. I samarbejdet med kommu-

nens planlæggere er vi ganske vist med til at skabe en vis træghed i forandringen, fordi vi kan pege på bevaringsværdige bygninger og områder, som har en særlig værdi i fortællingen om vores egne historie. Det er en del af vores job, og det lægger vi en stor indsats i, for forandring må gerne være eftertænksom. Ikke mindst i en tid, hvor vi har store maskiner og økonomiske midler til at lave meget store forandringer på meget kort tid. Men på et museum, der rummer fund fra mere end 10.000 års kulturhistorie, har vi måske også en særlig indsigt i, at forudsætningerne for menneskers liv ændres over tid, og at det uvægerligt medfører forandringer i den måde, vi bor og organiserer os på. Forandring er fagligt interessant, og det bliver samtidigt vigtigt, at vi dokumenterer denne forandring og dens forudsætninger.

Vi kan dog sige, at det er et tusindårigt system af landsbyer, som nu er under pres og delvis afvikling. Et system, som rækker tilbage i jernalderen, men især blev udviklet i vikingetiden og højmiddelalderen. Det er med andre ord en lang og spændende historie, der ligger bag diskussionerne om landsbyernes fremtid. En historie, der i sig selv er værd at undersøge nærmere.

Landsbyernes alder

For at kunne fortælle landsbyernes historie, skal vi dog vide, hvor gamle de er. Arkæologiske udgravninger kan hjælpe os langt, og giver ret præcise dateringer. Men udgravninger

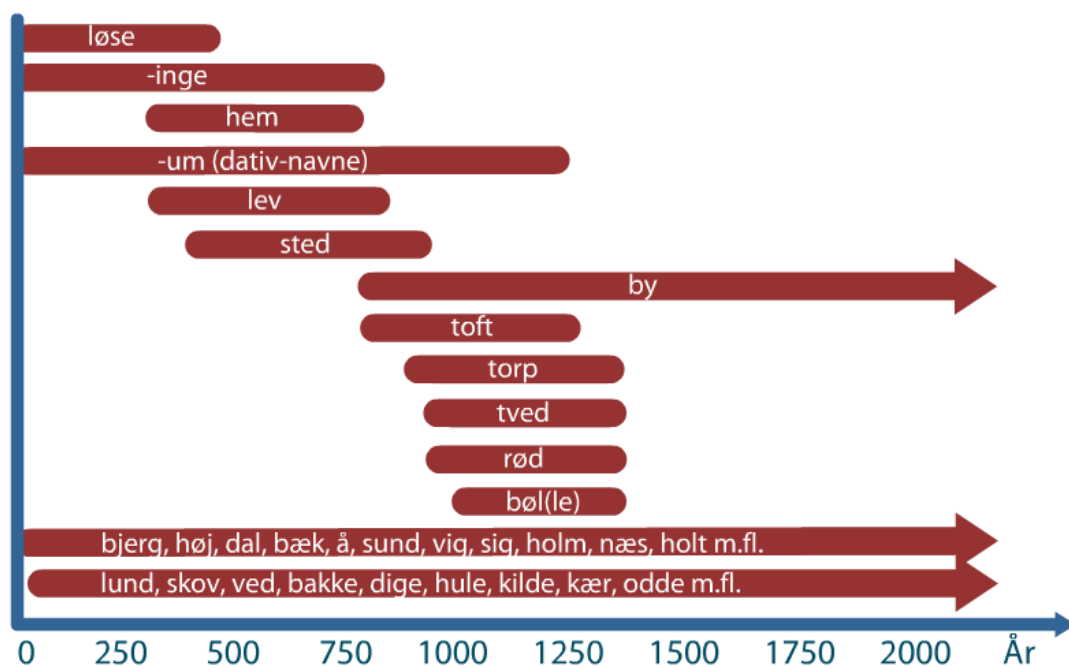

laver vi først og fremmest i områder med udvikling, og det vil sige omkring de større byer. Arkæologi kan derfor ikke fortælle en sammenhængende landsbyhistorie for hele området. I stedet bidrager udgravningerne med vigtige detaljer, og giver os konkrete indblik i, hvordan landsbyerne har set ud. De skriftlige kilder kan vi heller ikke bruge som hovedkilde, for landsbyerne er generelt ældre end de bevarede kilder; rent bortset fra, at almindelige menneskers bosteder ikke optræder i kilderne, med mindre de bliver involveret i magtens historie. Det er derfor mest i skattemønstre, og til tider i retssager, at vi først finder landsbyerne nævnt på skrift.

I stedet har man traditionelt brugt stednavnene. Det er ikke et præcist instrument, men giver alligevel nogle brede rammer, som

man kan bruge til at beskrive udviklingen med. Stednavne dateres på endelserne. Udgangspunktet for dateringerne er dels sproghistoriske, men vikingernes bosættelser i England er også et vigtigt holdepunkt, fordi de daterer bestemte navneformer, som var populære på den tid. Det betyder, at der er en ret skarp overgang på dateringerne omkring år 700-800. Tilsvarende er der en gruppe af stednavne, som slutter med middelalderen.

Studiet af stednavne er en specialdisciplin (Gammeltoft 2015). Arbejdet kræver en række håndværksmæssige færdigheder og en solid sprogforståelse. Det skal man helst overlade til navneforskere. Vi andre står os som regel bedst ved at forholde os til navneforskernes tolkninger, og arbejde dem sammen med andre kilder og egne resultater.

Figur 1. Stednavnenes alder. Som det ses er der flere stednavne, som forsvinder med starten af vikingetiden, mens en ny gruppe slutter med middelalderen. Andre navne kan slet ikke dateres. Efter Københavns Universitet, Afdeling for navneforskning, <http://navn.ku.dk/stednavne/hvorgamle/>.

Stednavnene udgivet i serien *Danske Stednavne*, der er udkommet siden 1922. Desværre dækker denne serie endnu kun de sønderjyske dele af Vejen Kommunen, mens egnene nord for åen ikke er udgivet. Derfor har vi lidt mere begrænsede muligheder for at følge med i tolkningerne nord for Kongeåen.

Navnene

Stednavne er orienteringspunkter i landskabet. Der er naturnavne, gårdsnavne og navne på hele landsbyer. Vi har også navne på veje, bydele og områder. I det følgende ses kun på navne på landsbyer og gårdssamlinger, som de er defineret i Trap 4. Desuden indtages kirkerne, også hvor de ligger alene i landskabet, fordi de kan indikere, at der har ligget en bebyggelse her. Endelig findes også hovedgårdene Estrup, fordi vi ved her var en landsby til 1659, og Nielsbygård, fordi formen Nielsby indikerer en landsby, der senere kan være nedlagt til fordel for en hovedgård.

En nøje gennemgang af tolkningerne for de enkelte stednavne viser, at man skal være forsigtig med at bruge stednavne utolket. I materialet er der nemlig adskillige navne, som kan snyde i forhold til de umiddelbare endelser. Sdr. Hygum er første gang nævnt som et *-ing* navn, men står i næsten samtidige kilder (lige o. 1300), og i alle senere kilder som et *-um* navn. Dette ændrer dog ikke meget på den relative datering af stednavnet, som er fra jernalderen.

5 km ret øst for Sdr. Hygum findes imidlertid Havrum. Dette er tilsyneladende et rydningsnavn med endelsen *-rum*, og ikke et ældre navn på *-um*. Det kendes ikke i kilderne før 1774, og fortæller om rydningen af den store Farris skov.

2½ km nord for Sdr. Hygum findes desuden stednavne med Olling (Nr./Sdr., samt tilhørende naturnavne). Dette er ikke et

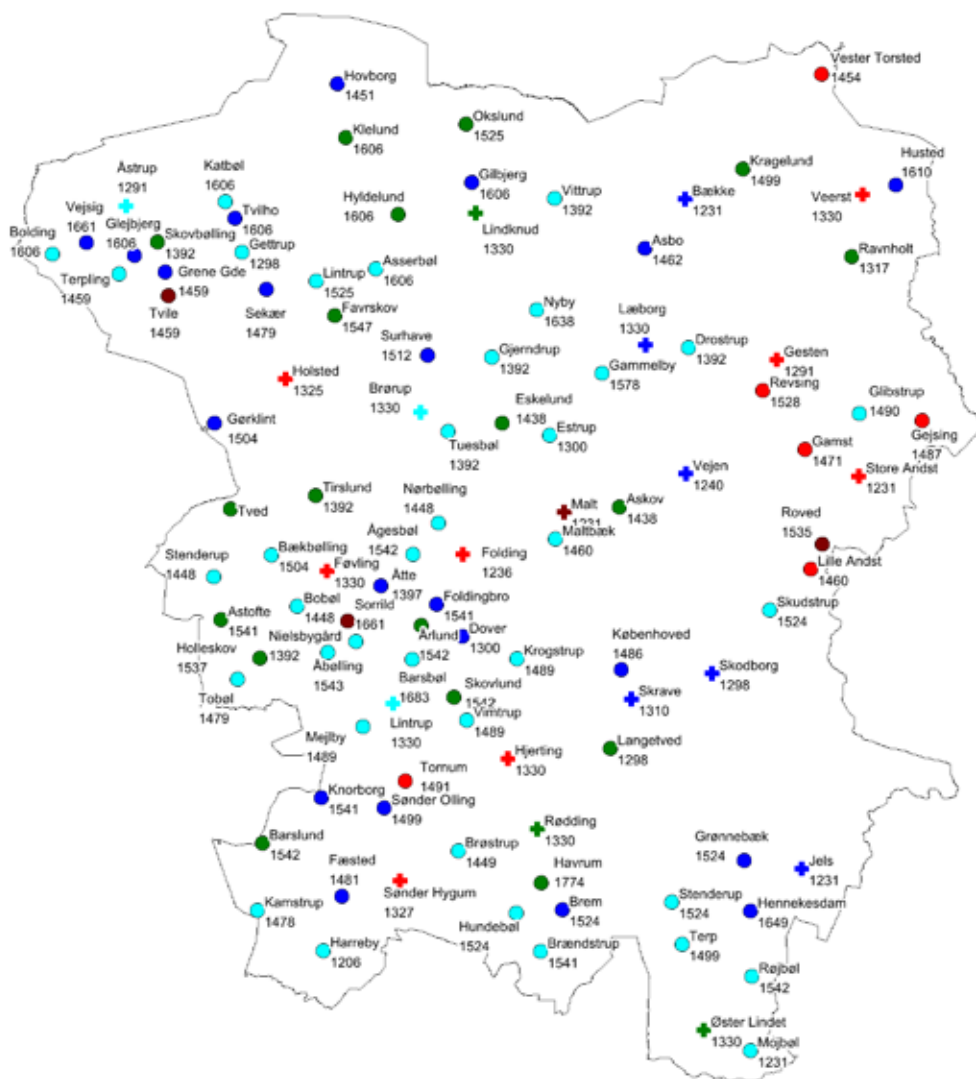
-ing navn, idet den oprindelige form (fra 1499) nærmest er "Å-land" (ālænding: landstrækning ved å).

Fæsted lige syd for Sdr. Hygum (nævnt første gang 1481) ikke heller et *-sted* navn, idet den ældste form er *-sti*, og betydningen er "Kvægvej".

Rødding tolkes ikke som et gammelt *-ing* navn, men er en afledning af "rydning", og er derfor et skovindikerende navn.

Nordvestligst i sognet findes bebyggelserne Bolding og Terpling omtrent 2½ km fra hinanden i Åstrup sogn. Selv om de har *-ing* endelser, er forleddene henholdsvis bol og torp, altså typiske efterled for den vikingetidige/middelalderlige bebyggelse. Det er mest sandsynligt, at de hører til denne navnegruppe end til gruppen fra jernalderen. Det samme gælder for Nørbølling i Folding sogn. Mod nordøst findes den lille bebyggelse Husted i Veerst sogn. Det er en almindelig form i hele landet, som findes fra middelalderen og frem. Betydningen er "Husmandssted". Det er altså ikke et 'gammelt' *-sted* navn, og er formentlig ret sent.

Med disse forbehold ser resten af stednavnene ud til at holde de generelle normer for datering. I dette arbejde er der registreret 107 landsby- og kirkenavne i alt i Vejen Kommune. Som det kan ses (figur 2), så er de spredt over det meste af kommunen. Dog er der tomt i området for den gamle Farris skov mellem Skodborg, Jels og Rødding; De store vådområder omkring Bække-Asbo og ned mod Vejen Mose og Gamst søenge er naturligvis heller ikke bebyggede, ligesom de nordligste sandede områder er tyndt besat. Desuden ser der underligt tomt ud omkring Holsted, ikke mindst i betragtning af, hvor tæt stederne ligger i den sydvestlige del af kommunen.

Figur 2. Stednavne i Vejen Kommune, og året for den første gang, de er nævnt. Kirker og kirkebyer er markeret med kors. Rød: -um, -ing og -sted. Lyseblå: -torp, -bol og -by. Grøn: Skovindikerende navne (-skov, -lund, -tved). Blå: Beskrivelser af omgivelser eller funktion (bakke, vad, vej o.lign.). Brun: Ukendt tolkning.

De ældste navne: -um, -ing og -sted

Der er i alt 13 stednavne af de ældste typer: Landsbyer, som stammer tilbage fra jernalderen. Som det også ses i andre dele af landet, er der en meget høj andel af disse steder, der senere blev til kirkebyer; lokalt har disse byer hørt til det ældste og vigtigste lag i bebyg-

gelsen. Der er utvivlsomt flere af byerne end de 13, som er fra jernalderen. Vi kan bare ikke datere dem. Det kunne f.eks. gælde Malt, som vi ikke har en tolkning på, eller de beskrivende navne Bække (af "bæk") og Vejen (af "vej"), som ikke kan dateres, fordi det er ord, vi har haft i sproget længe.

Når man ser på kortet over disse bebyggelser, så ser det ud til, at de danner to grupper på kortet. Dels en gruppe på morænen i øst, og dels en gruppe i sydvest. Her er det vigtigt at huske på de mange udaterede stednavne, og både Malt og Vejen ligger f.eks. lige midt mellem de to grupper. Vi da også fra arkæologien, at der er bopladser uden for disse områder. Men selv når vi tilføjer disse fund, er der

dende, at disse bebyggelser nærmest ser ud til at undgå de gamle bebyggelser, og fylder de tomme områder mellem dem ud. Der er stort set ingen torper i den østlige del af kommunen, hvor der ellers var en stor andel af de gamle stednavne fra jernalderen.

Spedningsmønsteret er interessant, fordi især torperne længe har været tolket som udflyt-

Figur 3. De ældste daterbare stednavne (-um, -sted og -ing) fra Vejen Kommune. Kirker er vist med kors.

Figur 4. Stednavne med -torp, -bøl og -by i Vejen Kommune.

temmelig tomt i de sandede områder mod nordvest, og de gamle skovområder i sydøst. Netop i forbindelse med skovenes historie er det dog interessant, at selvom stednavneforskerne tolker Rødding som et rydningsnavn, og altså ikke et gammelt *-ing* navn, så er der faktisk gjort bopladsfund fra det meste af jernalderen i den nordlige ende af byen, i en udgravning, som blev lavet af vore kolleger i Haderslev i 2003 (Bakkegården Øst).

Ekspansionen: -torp, -bøl og -by

Med vikingetiden og ind i højmiddelalderen sker der en ekspansion af bebyggelsen, som vi kan se med bebyggelserne med endelserne *-rup*, *-bøl(ling)* og *-by*. Der er 40 i alt, fordelt med 20 torper, 15 *-bøl* og 5 *-by*. Det er påfal-

tere fra de gamle "adelsbyer". Sådan er de forklaret i middelalderens kilder, og der er fundet mange fine eksempler på dette forhold rundt omkring i landet (f.eks. Porsmose 1981). Men i vores område er der næsten for mange torper, og de ligger for langt fra de ældre bebyggelser til at denne tolkning helt kan passe. Dette problem ses adskillige steder i landet, og er fint påvist på Fyn (Jensen 2009). Så selv om middelalderens kilder siger, at en torp er en udflytterbebyggelse, og selv om stednavneforskerne generelt har fulgt denne forklaring, så ser den ikke ud til at passe alle steder.

De mange bebyggelser er blevet tolket som udtryk for en omlægning af landbruget fra

kvægbrug til agerbrug. Det har krævet en opdyrkning af store arealer, og dermed en spredning af bebyggelserne.

Skovindikerende navne

Det samme kunne gælde for de 17 navne, der har at gøre med rydning af skov. Disse navne viser ikke skovens udbredelse i Vejen Kommune, men hvor der er hugget skov om

Figur 5. Stednavne med skovindikerende stednavne, samt Rødding.

for at skabe plads til bebyggelse. Nogle af disse navne optræder først ret sent i kilderne (f.eks. Klelund og Hyldelund 1606, Skovlund og Barlsund i 1542), mens andre formentlig hører til i samme generelle tidsperiode som de foregående. Især kirkebyerne Rødding og Øster Lindet må nødvendigvis høre til i middelalderen. Tirslund har et førkristent gudenavn som forled (Tyr), og er næppe helt nyt. I øvrigt kan vi ikke datere disse navne.

Andre navne

Det samme gælder de navne, som beskriver omgivelserne, eller som vi slet ikke kan tolke. Men ved at se på deres ældste datering kan vi antage, at en stor del af dem er gamle, og i det mindste hører hjemme i middelalderen,

måske tidligere. Disse navne minder os om, at vi ikke kan fortælle hele bebyggelsehistorien ved hjælp af stednavnene, og at især arkæologien må hjælpe os til at fylde detaljerne ud.

Afsluttende bemærkninger

Alligevel kan vi bruge dette overblik til at sige, at det er på sin vis er vikingernes landsbyer, som nu er ved at miste deres betydning i nutidens landskab. Det er en lang historie i landskabet, som dermed er ved at finde sig en anden retning: Måske kan man formulere det sådan, at vi landskabsmæssigt i gang med en ny vikingetid.

Museumsleder Bo Ejstrud

Litteratur

Afdeling for Navneforskning:

Danmarks Stednavne. <http://danmarksstednavne.navneforskning.ku.dk/>

Gammeltoft, P. 2015:

I skellet mellem tolkning og fortolkning: Et forsøg på at deklare stednavnetolkninger. I: B. Eggert og R.S. Olesen (red.): *Navne og skel – Skellet mellem navne*. NORNA-Rapporter 91-1, 207-219.

Jensen, L.E. 2009:

Torper og rydningsbyer i et arkæologisk perspektiv. I: P. Dam, P. Gammeltoft, J.G.G. Jakobsen, B.N. Knudsen & O. Svensson (red.): *Torp – som ortnamn och bebyggelse*, Lund, 225-238.

Porsmose, E. 1981:

Den regulerede landsby. Odense.

Vild mad - sank din egen

Tag en kurv eller en pose med i krattet eller i skoven og sank dine urter, frugt eller hvad der nu måtte være der ude.

Naturvejlederen på Museet på Sønderskov skal i 2016-2017 være med i projektet Vild Mad, i en gruppe på 50 naturvejledere og nogle af verdens bedste kokke. Det hele går ud på at hente sin mad i naturen og tilberede det på en nem og lækker måde.

Hvem er med?

Det er bl.a. Restaurant NOMA med René Redepi i spidsen, og 50 naturvejledere i Danmark, som sammen skal lave kurser for "den

almindelige borger", og især skolebørn rundt om i landet. Her præsenteres de for det at sanke sin egen mad, og tilberede det sammen med nogle af verdens dygtigste kokke.

Fagre nye verden

På Museet på Sønderskov går vi så småt i gang i efteråret 2016, hvor der bliver lavet sankekurser og lavet mad over bålet. Det er ikke noget nyt. Det nye er måden at tilberede maden på, og at der nu tænkes over udseendet, smagskompositioner i maden, og hvordan det hele serveres.

Naturen har adskillige lækkerier at byde på. Naturvejlederen på Sønderskov deltager i et fælles projekt mellem 50 naturvejledere og nogle af verdens bedste kokke for at skabe bedre mad.

"Målet er at uddanne os selv og alle andre i, hvordan man bruger den natur, der er omkring os. At forelske os i det, der er udendørs", fortæller René Redzepi.

Hvad må man så?

Der er nogle spørgsmål, som man nødvendigvis bør stille sig selv, før man drager ud i det fri: "Må man overhovedet sanke i området? Bliver der luftet hunde her? Og er der risiko for tvivlsomme stoffer og gifte i undergrunden?" På offentlige arealer må man fylde en bæreprøve om dagen. På private områder må man kun samle de planter, som man kan nå fra stierne. Generelt må man ikke grave planter op eller klippe grene af buske eller træer.

Hvad nu hvis...

Der er nogle giftige planter i den danske natur, som man kan forveksle med de spiselige. Derfor anbefaler naturvejlederen, at man samler sig en plantekundskab og altid har en fagbog ved hånden, når man benytter sig af naturens gratis glæder, og så aldrig spiser noget man ikke er 100% sikker på. Det er også en god ide at man altid kun spise en lille portion af planten, når man første gang støder ind i den. For man kan risikere at være overfølsom

Hvad med holdbarheden?

Urterne kan holde sig op til en uge i køleskabet. Vask dem først, så de er fugtige, og opbevar dem i en frysepose. Brændenælder, løgkarse og skvalderkål kan nemt fryses.

Pluk kun bladene på brændenælden, løgkarsen og ramsløgene, når planten er ved at blive gammel hen på efteråret, for da kan stænglen være sej. Og brændenælder kræver plastichandsker, selv for en hårdet naturvejleder.

Hvad skal man bruge til at sanke?

Hvis man har en pose, en kurv eller tilsvarende med, og deri har en lille urtekniv, og/eller en saks, et fugtigt viskestykke. Så er man godt på vej.

Fakta

Brændenælder indeholder mere jern end spinat, og topskuddene er propfyldte med A- og C-vitamin. Brændenælder kan anvendes på samme måde som spinat – i supper, saucer, tærter, lasagne og omelet. De vokser i flok på marker, i skove, haver og i byer og kan plukkes fra forår til hen på efteråret.

Når man plukker f.eks. brændenælder kommer bladene i en frysepose og ned under det fugtige viskestykke i kurven/posen. Skær kun de øverste 10-15 centimeter af planten. Så skyder den hurtigt frem igen med friske skud.

"Det er lidt med urter som med vilde æbler. Man finder måske sine egne gode ture i skoven, der hvor ens favoritter vokser."

- kultursociolog Søren Espersen

Skulle du have fået lyst til at vide mere om det at "sanke" så tage med på en af turene med naturvejlederen på Museet på Sønderkov i 2016.

Sønderkovs del af projektet vil løbende blive annonceret på vores hjemmeside: www.sonderskov.dk.

Naturvejleder Sam Sørensen

De lokalhistoriske arkiver

Besøg også de lokalhistoriske arkiver. Her er en stor specialviden om egnens nyere lokalhistorie. Arkiverne er som regel drevet af frivillige. Der er mange arkiver og lokalhistoriske foreninger i Vejen Kommune. De arbejder sammen i arkivrådet for Vejen Kommune, og kan findes på: www.vejen-arkivraad.dk.

Arkiverne i Holsted og Vejen er direkte tilknyttet Museet på Sønderskov.

Vejen Lokalhistorisk Arkiv

Adresse: Østergade 2, 6600 Vejen
Telefon: 79 96 52 75
Email: vejenarkiv@sonderskov.dk
Leder: Linda Klitmøller
Åbningstid: Mandag 9-18
Tirsdag 10-13

Lokalhistorisk Arkiv Holsted

Adresse: Vestergade 17, 6670 Holsted
Telefon: 75 39 20 10
Email: holsted-lokalarkiv@mail.dk
Leder: Klaus Hansen
Åbningstid: Onsdag 14-18 eller efter aftale
(ring på 20 44 23 28 eller 20 24 33 66).

Restaurant Herregårdskælderen Museumscafé gourmetrestaurant

Adresse: Sønderskovgårdvej 2, 6650 Brørup
Telefon: 75 38 38 45
Email: preben@sonderskov.dk
Køkkenchef: Preben Madsen
Åbningstid: se www.sonderskov.dk

